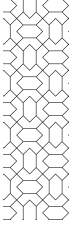

CITATION

Masumi, M. Saghir Hasan, Çev. Bayram Tamtürk, "İbn Bajjah on Prophecy", *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER]*, 13, 13 (2018/13) pp. 337-343

İBN BÂCCE'DE NÜBÜVET

Ibn Bajjah on Prophecy,

Sind University: Arts Research Journal 1, Hyderabad (1961), s. 22-29.

M. Saghir Hasan MASUMİ

Prof. Dr.

Çev: Bayram TAMTÜRK

Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Tarihi Bölümü.

PhD Student, Hitit University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of History of Islamic Philosophy.

bayram_tamturk@hotmail.com, Orcid : 0000-0001-5567-6524

İbnü's-Sâîğ ve İbn Bâcce olarak da bilinen, Ebû Bekir Muhammed İbn Yahya (ö. 533/1138), Batı'da iyi tanınan, İbn Tufeyl (ö. 581/1185) ve İbn Rüşd (ö. 595/1198) gibi filozofların öncüsüdür. Müslüman İspanyol filozoflar genelde; Fârâbî (ö. 339/950), İbn Sînâ (ö. 428/1037), Platon ve Aristoteles düşüncesine dair yorumlar üzerine çalışan diğer Doğu düşünürlerinden daha fazla Aristocu kabul edilirler. Eserlerinden açıkça anlaşıldığı üzere, İskender Afrodisî'yi de İbn Bâcce ve İbn Rüşd iyi bilmektedir. Bununla birlikte, Müslüman filozoflar kendi kimliklerini muhafaza etmekte ve dinin ve aklın ifade edilmesi arasındaki uyum ve ahengi kurmakta yetenekli olmuşlardır. Batının kültürel egemenliği günümüzün tartışması olduğu için bazı Müslüman âlimler dahi içinde buldukları baskıya rağmen İslam'da iyi olan her şeyin izini Yunanlıların ve diğer milletlerin tarihinde sürme konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bu yazının amacı genelde Müslüman filozofların, özelde İbn Bâcce'nin, ortaya attığı fikirlerin ne kadarının Yunan düşünce yöntemiyle, ne kadarının da Yunan'dan bağımsız olarak İslami öğretisi ile uyumlu olduğunu göstermektir.

Dr. Fazlur Rahman'ın "İslam'da Nübüvvet"¹i basıldıktan sonra Müslüman filozofların kendi düşünce sistemlerinin ifadesinde birbirine çok benzediği varsayıldığı için İbn Bâcce tarafından geliştirilen nübüvvet anlayışının incelenmesi gereksiz görülebilir. Ancak İbn Bâcce'nin insan

¹ Fazlur Rahman, *Prophecy in İslam*, (Oxford: The University Press, 1952).

KAYNAKÇA

Masumi, M. Saghir Hasan, Çev. Bayram Tamtürk, "İbn Bâcce'de Akli Aydınlanma", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZIFDER]*, 13, 13 (2018/13) ss. 337-354. **Makale Geliş T:** 17/04/2018, **Kabul T:** 28/05/2018.

nefsi ve onun bilişsel süreçleri ile ilgili kendi kurgusunu kavramsallaştırmasında Fârâbî ve İbn Sînâ'dan oldukça farklı olduğu kesindir. Aristoteles yanlıları sessizliği tercih ederken Müslüman düşünürler daha da ileri gittiler ve akıl konusundaki tartışmalarını Kur'an ve hadisin öğretileri ışığında gerçekleştirdiler. “İslam’da Nübüvvet” in yazarı, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın öğretisini inceledikten sonra istemeden de olsa şu gerçeği itiraf etti. “Bu süreç (yani felsefi öğretilerin her yönüyle Helen kaynaklarında izlerinin sürülmesi) felsefi öğretilerin temel öğelerinin hepsinin Antik Yunan olduğunu ama Müslüman filozofların onları ayrıntılı bir şekilde incelediklerini, sadeleştirdiklerini, her şeyden önemlisi, peygamber imajına uyması için yeniden kurguladıklarını ortaya çıkarmıştır.”²

İbn Bâcce tamamen farklı bir bakış açısı getirir ve ‘insan bilgisinin’, ‘Tanrı’nın Armağanı’ndan başka bir şey olmadığını tekrarlayarak, kendisine hayranlık duyduğu, Fârâbî’nin düşüncesinden ayrılır. O bu armağanı, biri peygambere diğeri insanlığın geri kalanına olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Akıl Teorisi

Filozoflara göre ‘akıl, ‘akıl’ [intellect] nefsin kendisiyle bilgi edindiği bir güçtür. Onlar duyu algısının, nicelik, nitelik, boşluk gibi sadece hissedilir nitelikleri suretle birleştirdiğini ve maddeden sureti ayırmadığını açıklarlar. Benzer bir şekilde, mütehayyile ve öngörü, şehevi [appetitive] sureti maddeden kesinlikle soyutlamaz. Maddenin suretini ve onun erişilebilir özelliklerini her açıdan çekip çıkaran akıldır (‘akıl’).

Akıl, İbn Bâcce’de olduğu gibi, çok yönlü olabilir. O ilk akıl ve ikincil akıllardan söz eder. Ona göre insan aklı İlk Akıldan ilham alan, aklın dereceleri bakımından en ilerde olanıdır. Bazı akıllar direkt olarak İlk Akıldan bazıları da arada olan akıllardan türemiştir.

(1) Türetilemeyen akledilebilirler ve (2) Türetilebilen akledilirler olmak üzere ikiye ayrılabilen var olanın doğasının bilgisine sahip olduğu için akıl da ikiye ayrılabilir. (1) İnsanın ortaya çıkarılamayacak şeyleri (gözle görülür olmayan şeyleri) aracılığıyla anladığı Teorik Akıl ve (2) Kendi keşfedebileceği yapay şeyleri anlayan Pratik Akıl. Aklın kusursuzluğu cismin anlaşılmasından ve insanın amacına uygun olarak varlık hâline getirilmesinden ibarettir.

² Rahman, *Prophecy in İslam*, Önsöz.

Daha açıkça belirtmek gerekirse, insan organları, kendiliğinden asla harekete zorlanamaz. Ancak yapay nesne onlardan önce yapıldığında insan iradesi tarafından ilk olarak zihninde hareket ettirilir ve sonra, organlar nesneyi varlığa getirmeden önce nesne zihinde şekillenen görüntüye uygun olarak zihin dışında üretilir. Nefsin Mütehayyile Gücünde bir görüntü olan ve genel olan bu imaj, başka bir imaja yer verdikten sonra da nefisten kaybolur ve bu süreç devam eder. İnsan belirli bir nesne yapmak istediğinde, o Mütehayyile Gücünde bir imaj yaratır. Gören kimse, imajı teyit ettiğinde nefsin başka bir bölümünün bu şekilli Mütehayyile Gücünde soyutladığı sezgisi ile görebilir ve varlığı nefiste tamamlanıncaya kadar onu bir durumdan diğer duruma aktarır ve sonra cismi varlığa getirmek için organları harekete geçirir. Mütehayyiledeki nesneyi anlayan ve soyutlayan bu güç Pratik Akıl olarak adlandırılır. Sonra Mütehayyile, organları fiziksel gücün isteğine uygun olarak hareket ettirilenin bilgisiyle harekete geçirir. Mütehayyile Gücünde Pratik Akıl öncelikle yapay nesnenin imajını belirli bir biçime ve boyuta göre soyutlar, hareket ettirici güç Mütehayyile Gücünde var olan nesneyi yaratmak için organları harekete geçirir.

Bu nedenle ne nefis tarafından harekete geçirilen organlar, ne de araçları (organlar) harekete geçiren güçtür, Akıl nesnenin ilk yaratıcısıdır. Akıl iki işleve sahiptir: (1) Yaratılmak istenen nesnenin imajını Mütehayyile bölümüne sunmak ve, (2) Nefsin dışında duyu-algı yoluyla bireylerin hareket eden organları yoluyla yapılan nesneyi elde etmek.

Fârâbî'ye göre bilkuvve akıl ('akl bi'l-kuvve) bilfiil akıl ('akl bi'l-fi'l) hâline geldiğinde bilfiil akledilirlerle (el-ma'kulât bi'l-fi'l) aynı olur: Bilfiil akledilirler ile bilfiil akıl bir ve aynıdır. Bilfiil akıl bilfiil akledilirleri İkincil Biliş nesnelere hâline getirdiğinde, onun eylemi esas olarak benlik bilincinin bir eylemi olarak görünür ve Aristocu bir ifade ile anlatmak gerekirse, o bir kendini düşünmenin düşüncesi -suretin sureti- olur. Bu aşamada, bilfiil akıl maddeden soyutlanmış saf akledilirler olan kendi içeriğini algıladığında, o "kazanılmış akıl" (el-'aklü'l-müstefâd) olacaktır. Bu, Fârâbî'nin sisteminde, insanın entelektüel gelişiminin son aşamasıdır.³

Fârâbî'yi (ö. 339/950) takip ederek İbn Sînâ (ö. 428/1037) akılları beşe ayırmıştır: (1) Mütehayyile ile tanımladığı, *intellectus materialis* ya

³ Fârâbî, *Risale el-'Akl*, ed. Dieterici, (Bouyges: 1938), s. 45, Rahman, *Avicenna's Psychology*, s. 91.

da bilkuvve akıl (العقل بالقوة); insan akılı akledilir suretleri almadan önce sadece bilkuvve olarak varlık gösterir. Bu bilkuvve ya da maddi aklın gerçekleşmesi üç aşamaya ayrılır: (a) *Intellectus in Effectu* ya da edilgin akıl (el-‘aklü’l-münfa‘il), (b) *Intellectus in Habitu* ya da meleke hâlindeki akıl (el-‘akl bi’l-meleke) ve (c) *Intellectus Adeptus* ya da kazanılmış akıl (el-‘aklü’l-müstefâd). Bilkuvve akıl, daima kendinde bilfiil olan, bireyin dışında olması gereken ve *Intelligentia Agents* ya da Faal Akıl العقل الفعال ile sonuçlanan bilfiil bir aklın (‘akl bi’l-fi‘l) aracılığıyla bilfiil hâle gelir.

Ancak Kindî sadece dört akıldan bahsetmiştir: العقل الاول İlk Akıl, العقل بالقوة bilkuvve akıl, العقل بالفعل bilfiil akıl ve العقل الظاهر diye ifade ettiği ‘akl, zahir akıl.⁴ Bu nedenle onun, العقل الاول ‘i İlk Akıl, العقل بالفعل ابدأ, tüm akledilirlerin sebebi olan Ebedî Bilfiil Akıldır.

Fârâbî’ye göre, Aristoteles tarafından De Anima’da belirtilen ‘akl dört çeşittir: العقل بالقوة bilkuvve akıl, العقل بالفعل bilfiil akıl, العقل المستفاد, kazanılmış akıl ve العقل الفعال Faal Akıl.

İki ifade arasındaki fark şu sözle açıklanabilir: العقل بالقوة ve العقل بالفعل bir ve aynı şeydir ve Aristoteles tarafından hiç bahsedilmemiş olan, Kindî’nin العقل الظاهر ‘i de Fârâbî’nin العقل المستفاد ‘ına karşılık gelmektedir. Kalan tek fark العقل الفعال ve العقل الاول arasındadır, çünkü Kindî’nin العقل الاول ‘i العقل الالهى, İlahî Akıl ile karşılaştırılırken Fârâbî’ye göre العقل الفعال gök küreye en yakın akıl olan عقل الفلانى adını almıştır. Aynı şekilde İskender Afrodisî’nin العقل العقل، العقل بالقوة Fârâbî’nin sırasıyla العقل الفاعل ve العقل بالملكة، العقل الهيلواني ve العقل الفعال ‘i ile ya da Kindî’nin العقل الاول ‘i ile karşılaştırılabilir.

İbn Bâcce’ye göre العقل المستفاد، العقل الفاعل ve العقل الفعال tıpkı العقل بالملكة ile العقل الفاعل ‘in bir ve aynı görüldüğü gibi özdeş görünmektedir. O العقل المستفاد ya da العقل الفعال ‘in tamamen maddi olmadığını, sadece maddi akledilirleri kazanmak açısından madde ile ilintili olduklarını düşünmektedir.⁵

İbn Bâcce Bilfiil Akıl (العقل بالفعل) yoluyla Faal Akıl (العقل الفعال) gerçekleştirmenin dört yöntemini tarif etmiştir.⁶ İlk yöntemde insan, maddi varlıkların maddeden ayrı fakat var olmasına sebep olduğu maddi suretlerle bağlantılı bir surete sahip olması gerektiğini bilmeye başlar. İkinci yöntemde, o pasif bir nesnenin belirlenen bir aracı tarafından de-

⁴ Kindî, *Resâ’il*, ed. Ebû Rida.

⁵ İbn Bâcce, *Tedbir-ül Mütevahhit*, s. 19.

⁶ Masumî, Muhammed S. Hasan, *İbn Bajjah on the Agent Intellect*, (Dakka: Journal, Asiatic Society of Pakistan, ss. 24-34.

ğil de, genel olarak nesne türlerinin herhangi bir aracı tarafından harekete geçirildiğini bulur. Üçüncü yöntemde, o Mütehayyile Gücünün akıl olmadığını, ancak onun bir şekilde külli olanı algıladığını fark eder. Dördüncü yöntemde, o bilfiil akılı *العقل بالفعل* maddi veya bilkuvve akıl vasıtasıyla bulur ve algılanabilir olandan algılananı ayırır.

Vahiy Teorisi

İbn Bâcce'nin sisteminde bilgi akla Allah'tan bir armağan olarak taşar. En kesin bilgi peygamberlere vahiy olarak gelir, kesinliğin bir alt aşaması sahâbilerin (صحابیه) ve diğer Allah dostlarının bilgisidir; kesinliğin biraz daha düşük aşaması filozofların, ruhlarının arındırılması, tartışmalar, sürekli araştırma ve düşünme yoluyla elde ettikleri bilgidir, böyle kişiler çok az ve nadirdir.

“Bak” der İbn Bâcce⁷ “nefsinde bulunan nefsinin sezgisiyle, akıl ile Mütehayyile gücü arasındaki harikalara bak. Aklın akledilirler diye ifade edilen bilginin nesnelere Mütehayyile Gücünden elde ettiğini ve aklın elde ettiği, Mütehayyile Gücünde soyutladığı bir takım diğer bilgi nesnelere de Mütehayyile Gücüne sunduğunu, açık bir şekilde görebilirsin. Örneğin insanın oluşturabileceği ahlaki fikirleri, ya meydana gelecek olaylardan önce Mütehayyile Gücünde bulunabilecek nadir olaylar ya da henüz olmamış, algılayan bir organ yoluyla olmaksızın Mütehayyile Gücünde bulunan ancak sadık rüya durumunda olduğu gibi Mütehayyile Gücüne hizmet eden akıl yoluyla elde edilen bilginin nesnelere ele alalım. Mütehayyile Gücü ile ilgili en şaşırtıcı unsur vahiy yoluyla ya da çeşitli kehanet sözleri ile meydana gelendir. Aklın insanın hayal gücüne sunduğu şeyin ne akıldan çıktığı ne de akıl tarafından harekete geçirildiği, aksine bunu bilen ve yaratabilecek olan bir aracı vasıtasıyla hayal gücü içinde ortaya çıktığı açıktır. Bütün bunları gerçekleştirmeye Allah'tan başkasının gücü yetmez, iradesi ile Pasif Kürelerde istediği şeyi yapmak için, Aktif Kürelerin hareket sebebi onun varlığıdır. Bu şunun gibidir: Evrende neler olacağını bildirmeyi istediğinde, ilk olarak bilgi meleklerle, meleklerden insanların akıllarına taşar ve bu bilgi insan tarafından sahip olduğu kapasiteye uygun olarak algılanır. Bu, Allah'ın kendilerine doğru yolu gösterdiği ve O'na, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine,

⁷ İbn Bâcce, *Kitabun-nefs*, (Bodleian: Pocock, 206, vr. 120 B.

O'nun rızasına uygun ameller işleyen, salih kullarının çoğuna, melekleri vasıtasıyla, onlara rüyalarında veya başka şekillerde harikulade olayları ve evrendeki hadiselerle [ilgili bilgileri] taşımasında açıkça ortadadır.”

“Yüce Allah'ın ilminden var ettiklerine ve yarattıklarına ilim ve amel taşar.⁸ Her var olan, varlıktaki yetkinlik derecesine göre onu kabul eder ve akıl, derecesine göre O'ndan bilgi edinir; Küreler, derecelerine ve konumlarına göre fiziksel ve metafiziksel suretleri O'ndan alırlar. Her küresel cisim hayal gücü yoluyla algılanan, varlığı devam eden hayali bir yerden aktarımın hayal edilmesi gibi, belirli bireysel eylemleri aracılığıyla gerçekleştirdiği bir ruha ve akıla sahiptir. Bireysel olarak algılanabilen bir takım aktarımlardan dolayı varlık sahasına gelen [var olan] veya yokluğa giden [yok olan] küresel cisimler tarafından algılanan belirli eylemler ortaya çıkar. Bu olanlar gök cisimleri arasında güneş ve ayda açıkça ortadadır. İnsanoğlu Allah'ın (c. c.) kendine indirdiği ilimleri, akledilir şeyleri, şimdi olan ve gelecekte olacak bir takım olayların yanı sıra geçmişte meydana gelmiş artık gözlerin şahitlik etmediklerini, akıl sayesinde bilir. Bu Allah'ın istediği kullarına melekleri aracılığıyla bildirdiği gaybî bir bilgidir.”

İnsan bilgisinin doğasını ve onun çeşitli aşamalarını açıklamak için İbn Bâcce der ki:⁹ “İnsan bilgisi Yüce Allah'ın bir armağanı olan nefsin kavramasıyla var olanları O'nun mükemmel varlığıyla birlikte aklında görmesidir. İnsani yetkinliğe ulaşanlar Allah'ı ve yarattıklarını bilirler, bu ilim onların sureti olur ve bu da aklın yetkinleşmesidir. Allah'ın armağanı olan kalplerin basireti farklı insanlarda farklı derecelerde, en mükemmel basiret hediyesi Allah'ı ve onun yaratıklarını en iyi bilen Allah'ın selamı onların üzerine olsun, peygamberlerdedir ki onlar öğrenme olmaksızın ve bunun için herhangi bir çaba harcamadan mükemmel basiretleriyle nefislerinde bu büyük ilmi görürler. Bilinebilirliğin en yüksekği Allah'ın bilgisidir. Allah onlara, bu evrende olmakta olan bir takım olayları ve olmuş olanların bilgisini, kendinin ve meleklerinin marifeti ile iletir ve onlar kendileri şahit olmadan ve gözleriyle görmeden kalplerinin basiretiyle [bu olayları] görürler. Peygamberlerden daha düşük bir derece de peygamberlerden edindikleri mükemmel bir doğaya sahip olan ve onun aracılığıyla Allah'ın, meleklerinin, kitaplarının, peygamberleri-

⁸ İbn Bâcce, *Kitabu'n-nefs*, 121A.

⁹ İbn Bâcce, *Kitabu'n-nefs*, 121B:

nin, kıyamet gününün ve en yüce nimetin, bilgisine erişen Allah dostlarına aittir ki onlar bilgi elde etmeleri yoluyla Allah'ın kendilerine armağanı olan derecelerine uygun olarak sahip oldukları basiretleriyle tasdik etmeye devam ederler. Bu saf insanlar da rüyalarında görülmeyenin bilgisinden birazcık alırlar. Allah dostları, Peygamber'in arkadaşlarını [sahabe] içerir ve Allah dostlarından sonra Allah'ın; Zatı, Allah'ın yarattıkları, melekleri, kitapları, sadık kulları ve kıyamet günü ile ilgili elde ettiklerinde her şeyin gerçekliğini fark ettikleri kesin bilgiyi kavramasıyla ayrıcalıklı kıldığı bir grup insan vardır. Bedenin nasıl saf hâle getirileceğini sezgileriyle fark ederler ve sonu olmayan ebedilik, rezillik olmadan onur, fakirlik korkusu olmadan zenginlik olan en yüce nimetin kusursuzluğuna ulaşırlar. Aristoteles gibi olan bu insanlar çok az sayıdadır.

“İlahî armağan hürmetine Düşünme Gücü gibi bir başka hediye kazanırlar, [böylece], insanlar Allah'ın onlara verdiği yeteneğe uygun olarak birbirlerine üstünlük sağlarlar. Ancak bu iki hediye sonradan kazanılmaz. İnsan yalnızca Allah'ı hoşnut eden şeylerin İlahî rehberliği ile bu iki ana hediye yanarda olan hediyeleri kazanır. Bunun altında sadece, peygamberlerin Allah'tan getirdiği şey aracılığıyla elde edilen, insani mükemmellik yatar. Buna uyan ne sapıtır ne de sıkıntıya uğrar. Bu nedenle insan nefisini Hazreti Peygamberin yasakladığı şeylerden vazgeçirmeli, tavsiye ettiği şeylere yönelmelidir, düşüncelerinin ve araştırmalarının tamamını Allah'ın yarattıkları ve onların varlıktaki yetkinlik derecelerine yoğunlaştırmalıdır. O kalbinin basireti ile her canlının doğasını, kökenini ve kaçınılmaz olarak varacağı yeri görmelidir. Ve yine o, kalbinin basireti ile Allah'ın onların hepsinin yaratıcısı olduğunu, O'nun tek olduğunu, eşi ve ortağının olmadığını, zorunlu varlık olduğunu, O'nun dışında her şeyin fani olduğunu ve var olabilmenin Varlığı Kendiliğinden Zorunlu olana bağlı olduğunu, bilmelidir. O'ndan başka İlah yoktur. O, her şeyin yaratıcısı ve her şeyden haberdar olandır. O, kendi özünü bildiği gibi sebepleri de bilir. O, varlıkları, bizim bildiğimiz gibi, oldukları şekilde bilmez. Bundan dolayı, onun bilgisi kendindedir. Bütün nesnelere O'nun Mükemmel Zatından sadır olduğundan o nesnelere kendinden sadır olduğu hâldeki bilgisi ile bilir. O, yarattıklarını bilir. O'nun nesnelere hakkındaki bilgisi onların var olma sebepleridir.”¹⁰

¹⁰ İbn Bâcce, *Kitabu'n-nefs*, 137A.